

ВАЛЕНТИНА ШПАК
(Полтава)

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ УКРАЇНИ (40-80-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Представлено досвід діяльності сільськогосподарських шкіл-інтернатів у 40-80-х рр. минулого століття. Акцентовано увагу на структурі цих закладів, пріоритеті інтеграції розумового, морального і трудового виховання учнів.

Ключові слова: сільськогосподарська школа-інтернат, діти-сироти, трудове виховання.

З-поміж усіх сучасних явищ соціального життя країни, які не залишають байдужими не лише співвітчизників, але й громадян зарубіжного світу, найбільш вражаючим є сирітство. За останніми даними Державного комітету статистики, нині в Україні існує 684 інтернати, що налічують 28 типів. Найбільш відомими в системі вітчизняної освіти є такі (станом на 18.09.2009 р.):

- 317 (75,7 тис. учнів) загальноосвітніх шкіл-інтернатів, у т.ч. 53 (9,1 тис. учнів) для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- 62 (14,0 тис. учнів) загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів;
- 14 шкіл та професійних училищ (460 вихованців) соціальної реабілітації;
- 385 (48,5 тис. учнів) загальноосвітніх навчальних закладів (школи, школи-інтернати) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, з яких для розумово відсталих – 226 (27,7 тис. учнів), для сліпих – 6 (0,8 тис. учнів), для дітей зі зниженим зором – 28 (4,2 тис. учнів), для глухих – 30 (2,9 тис. учнів), для дітей зі зниженим слухом – 26 (3,0 тис. учнів), для дітей із порушенням опорно-рухового апарату – 20 (2,3 тис. учнів), для дітей із тяжким порушенням мовлення – 16 (2,9 тис. учнів), для дітей, які потребують інтенсивної педагогічної корекції – 33 (4,7 тис. учнів).

Діяльність цих закладів регламентується „Положенням про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат”, затвердженим Наказом Міносвіти і науки України за № 363 від 12.06.2003 р., що замінює попередні нормативно-правові документи, які втратили свою чинність (наприклад, „Положення про загальноосвітній інтернатний заклад України” за № 138 від 13.05.1993 р.).

Зрозуміло, що через об’єктивні чинники в діяльності закладів для дітей-сиріт мають місце значні прорахунки і недоліки. Це змушує дослідників педагогічної науки звертатися до історичного минулого, щоб найбільш цінний доробок попри давню ретроспективу знайшов належне використання за сучасних умов. Адже історія педагогіки презентує сучасникам досвід використання трудового виховання, який залишений нам у спадок від землероб-

ських колоній і ремісничих притулків ХІХ ст., трудових колоній початку ХХ ст., шкіл-комун 20-х років минулого століття. Безпідставно поглинуло забуття діяльність сільськогосподарських шкіл-інтернатів, що мали місце в 40-80-х роках ХХ ст. і функціонували на засадах інтеграції розумового, морального і трудового виховання. Виникнення цих закладів припадає, як свідчать архівні документи, на початок другої половини минулого століття, але масштабна їх організація розпочалася дещо пізніше (ближче до кінця 50-х років) у зв'язку з необхідністю організації у країні шкіл-інтернатів для сиріт, дітей інвалідів Великої Вітчизняної війни та праці, малозабезпечених батьків та одиноких матерів. Уже на той час у школах-інтернатах навчальний процес тісно поєднувався з трудовим вихованням дітей, з позакласною роботою. На кінець 50-х років в Україні діяло вже понад 90 таких шкіл-інтернатів, у яких навчалася близько 25 тис. учнів [5].

Мета нашого наукового пошуку полягає в репрезентації досвіду трудового виховання в умовах сільськогосподарських шкіл-інтернатів, що діяли в Україні впродовж 40-80-х років минулого століття і докорінно відрізнялися від поширених на той час сільськогосподарських шкіл.

З архівних матеріалів відомо, що вже наприкінці 1944 р. було офіційно затверджене „Тимчасове положення про сільськогосподарську школу-інтернат” як заклад комуністичного виховання дітей-сиріт, основним завданням якого стали підготовка фахівців-бригадирів у певних галузях сільського господарства (рільництва, городництва, садівництва, бджільництва). Полтавським облвиконкомом на той час також було видане відповідне Положення „Про організацію сільськогосподарської школи-інтернату для підготовки з вихованців дитбудинків спеціалістів сільського господарства” [3]. Такий заклад (на відміну від однорічної сільськогосподарської школи) мав надавати своїм учням загальноосвітні знання в обсязі неповної середньої школи, теоретичні і практичні вміння відповідно до встановленого для школи профілю підготовки фахівців-бригадирів. У свою чергу, профіль фахівців-бригадирів, що їх готувала школа, затверджував Народний комісаріат освіти УРСР у погодженні з Народним комісаріатом земельних справ УРСР, а також у залежності від сільськогосподарської бази школи і потреб народного господарства в кадрах.

Відомо, що школа-інтернат мала готувати фахівців-бригадирів з однієї (рільник, городник-садовод, пасічник) або двох (рільник-городник, садовод-пасічник, городник-садовод) галузей сільського господарства за 4-річним терміном навчання (на відміну від поширених на той час сільськогосподарських однорічних шкіл, що надавали виключно профільну освіту в галузі сільського господарства). Структура сільськогосподарської школи-інтернату мала такі обов'язкові підрозділи:

1. Школа. Шкільний підрозділ включав 4 класи з нормативною наповнюваністю 30-35 осіб, навчальний процес у яких проводився за спеціальним навчальним планом и програмами, основу яких складав відповідно план і програми 5-7-х класів неповної середньої школи. У разі потреби школа утворювала підготовчий клас із метою підготовки контингенту учнів до вступу в перший клас. Кількість викладачів у школі встановлювалася відповідно до навчального плану (за штатним розписом – близько 16 осіб). Уся навчально-виховна робота будувалася відповідно до положень та інструкцій про середню школу того часу. Умовами кабінетної системи навчання передбачалися бібліотека з читальнею, природознавчий, хімічний, фізичний та інші кабінети.

2. Навчально-допоміжне господарство. Навчально-допоміжне господарство при школі було базою для трудового навчання та виробничої практики учнів. Площа його земельної ділянки становила 100-200 га, включаючи ділянки під ріллям, город та ін. Крім того, даний підрозділ передбачав наявність парників, оранжерей, пасіки, а в разі потреби і можливості – рибних ставків. Чисельність інструкторського та обслуговуючого персоналу встановлювалася відповідно до обсягу та характеру його робіт.

3. Ремонтні майстерні. Ремонтні майстерні утворювалися для ремонту сільськогосподарських машин та реманенту. Зазвичай, це столярна, слюсарна майстерні та кузня. Для обслуговування побутових потреб учнів школа могла мати шевську та кравецьку майстерні. Кількість інструкторів та робітників у майстернях встановлювалася відповідно до обсягу робіт.

4. Інтернат. Усі учні сільськогосподарської школи-інтернату забезпечувалися гуртожитком, харчуванням, одягом за нормами спеціальних дитячих будинків. Кількість вихователів (10 штатних одиниць, фізкультуробітників, піонер-ватажок, керівник гурткової роботи) та обслуговуючого персоналу (лікар, медсестра, комірник, кастелянша, санітарка, старший кухар, 2 помічники кухаря, офіціантка, посудомийка, пекар, 4 прибиральниці, двірник, 4 прачки, 2 опалювач, 2 сторожі) устанавлювалася також за типовими штатними розписами спеціальних дитячих будинків.

Комплектувалася сільськогосподарська школа-інтернат переважно з вихованців спеціальних дитячих будинків та патронуваних дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронтах другої світової війни. Загальний контингент учнів становив 200-240 осіб. Прийом проводився щорічно і, як правило, до підготовчого чи першого класу: до підготовчого класу зараховували дітей не старше 12 років, які мали знання в обсязі 3-х класів початкової школи; учнями першого класу ставали діти не старше 13 років, які закінчили початкову школу. В окремих випадках прийом проводився в 2-й та 3-й класи школи, куди зараховували учнів не старше 14-15 років, які закінчили 5-й або 6-й клас середньої школи та набули в дитячому будинку відповідні практичні знання в галузі сільського господарства.

У процесі навчання учні проходили практику в допоміжному господарстві школи та в окремих колгоспах, радгоспах чи МТС області. Після закінчення навчання складали випускні іспити, про порядок проведення яких Народний комісаріат освіти УРСР видавав спеціальну інструкцію на підставі діючих положень про іспити у школах. Учні, які склали випускні іспити та відбули встановлену практику, одержували свідоцтво про закінчення школи з визначенням отриманої кваліфікації.

При сільськогосподарській школі-інтернаті утворювалися учнівські організації, що відповідали вимогам того часу – комсомольська організація, піонерська організація, учнівська рада – і діяли на підставі чинних положень.

Підпорядковувалася сільськогосподарська школа-інтернат безпосередньо відповідному обласному відділу народної освіти УРСР і утримувалася на кошти обласного бюджету.

Заслуговує на увагу те, що прибутки і видатки по допоміжному господарству сільськогосподарської школи-інтернату проводилися за спеціальним кошторисом, що його затверджував обласний відділ народної освіти. Певний процент від прибутків допоміжного господарства відраховувався у

спеціальний фонд для видачі грошової допомоги учням після закінчення ними школи. Розмір такої допомоги встановлював директор школи окремо для кожного учня в залежності від його успіхів у навчанні та якості роботи в допоміжному господарстві.

Керівництво всією педагогічною, господарчою та адміністративною роботою сільськогосподарської школи-інтернату здійснював директор, якого призначав і звільняв Народний комісаріат освіти на подання облвно. Директор делегував свої повноваження через заступників з навчальної частини, з виробничого навчання та завідувачів окремих ділянок роботи, а саме: завідувача інтернатом, завідувача господарською частиною школи-інтернату та завідувача навчальними майстернями. Основною вимогою до кандидатури директора була наявність вищої педагогічної освіти та стажу педагогічної роботи не менше 5 років. Заступник директора з навчальної частини повинен був також мати педагогічну освіту і не менше 3 років стажу педагогічної роботи; заступник директора з виробничого навчання – вищу агрономічну освіту і не менше одного року педагогічного стажу; завідувач інтернатом – вищу освіту та не менше одного року стажу роботи в дитбудинках. Весь педагогічний і агрономічний персонал, а також головний бухгалтер сільськогосподарської школи-інтернату призначалися і звільнялися з роботи облвно на подання директора.

Прикладом такого забутого типу закладів можна вважати Добровеличківську загальноосвітню школу-інтернат, яка 25 серпня 1956 року стала першою на Кіровоградщині сільськогосподарською школою-інтернатом. На той час заклад розмістився у приміщенні колишньої дореволюційної семінарії, пізніше – дитячого будинку. У 1959 році розпочалося будівництво трьохповерхового гуртожитку, у якому брали участь не лише будівельники, а й старшокласники.

З 1956 року школу очолив колишній воїн, педагог-гуманіст, заслужений учитель УРСР Василь Якович Нога, який віддав 23 роки життя Добровеличківській загальноосвітній школі-інтернату. З його ініціативи змістове, цікаве, насичене шкільне життя приваблювало до школи дітей із багатьох районів області. Обдаровані та старанні учні постійно підвищували інтелектуальний рівень класних колективів і школи в цілому, тому навчатися в Добровеличківській школі-інтернат стало престижно.

Під керівництвом В.Я. Ноги, який творчо використовував педагогічну спадщину А.С. Макаренка і сам був послідовником В.О. Сухомлинського, у школі-інтернаті склалася чітка система трудового виховання та прилучення учнів до праці. У школі функціонували швейна і столярна майстерні, де діти здобували професійні навички, завдяки чого випускники школи були добре підготовлені до життя. У вільний від навчання час кожен вихованець школи-інтернату працював у господарстві, у якому було 50 га землі, 20 корів, більше 300 свиней, власна пасіка, 6 автомашин, трактори і автобус, тому кожен випускник уміло керував автомобілем або трактором.

Про те, що учні школи-інтернату трудяться досить ефективно, свідчить такий факт: буряків збирали 900-1200ц/га, кукурудзи – 100 ц/га; 3200 л на рік становили надої молока від корови. Усі прибутки використовувалися для зміцнення матеріальної бази школи, харчування дітей, придбання одягу.

Згідно зі статистичними даними, нині в розпорядженні закладів інтернатного типу знаходиться 233 підсобних господарства, 22 тис. га земельних угідь. Проте вихованці демонструють повну відсутність інтересу не лише до навчально-пізнавальної діяльності, але й до будь-яких видів трудової діяльності, що унеможливає не лише всебічний і гармонійний розвиток особистості кожного з них, але й подолання тих синдромів сирітського життя, що не дозволяють ефективно адаптуватися в доросле життя.

Безперечно, наша стаття не вичерпно розкриває проблему використання у практиці сучасного виховання дітей-сиріт та інших категорій вихованців, які потерпають від кризової ситуації в сім'ї чи відчують вплив складних життєвих обставин, цінного історичного досвіду діяльності сільськогосподарських шкіл-інтернатів. Адже цей досвід остаточно забутий сучасниками, хоча має важливе прикладне значення. Перспективним, на нашу думку, є поглиблене вивчення архівних документів і матеріалів для якнайповнішого узагальнення теоретичного доробку і практичних здобутків діяльності цих закладів для екстраполяції у практику виховання сучасних закладів інтернатного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Люлька В. С. Формування професійної спрямованості учнів 8-9 класів сільської школи на сферу сільськогосподарського виробництва в процесі трудового профільного навчання : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Василь Степанович Люлька // Інститут проблем виховання АПН України. — К., 2003. — 212 с.

2. Токарук Л. С. Організаційно-адаптивне управління навчально-виховним процесом у загальноосвітніх школах-інтернатах : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Людмила Степанівна Токарук. — К., 2007.

3. Державний архів Полтавської області, Ф Р-4085, оп. 3, спр. 10, 90 арк.

4. Державний архів Полтавської області, Ф 1503, оп. 1, спр. 183, 89 арк.

5. Політична і культурна історія України у ХХ ст. [Електронний ресурс] // Режим доступу : spogad.at.ua/publ/z_knig/politichna_i_kulturna

ВАЛЕНТИНА ШПАК

РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ШКОЛ-ИНТЕРНАТОВ УКРАИНЫ (40-80-Е ГГ. XX В.)

Представлен опыт деятельности сельскохозяйственных школ-интернатов в 40-80-х гг. прошлого века. Акцентировано внимание на структуре этих учреждений, приоритете интеграции умственного, нравственного и трудового воспитания учащихся.

Ключевые слова: сельскохозяйственная школа-интернат, дети-сироты, трудовое воспитание.

VALENTINA SHPAK

REALIZATION OF IDEAS OF LABOUR EDUCATION IN ACTIVITY OF AGRICULTURAL BOARDING SCHOOLS OF UKRAINE (40-80-E OF HH B)

Scientific interest represents experience of integration of intellectual, moral and labor education of various categories of wretched children in practice of agricultural boarding schools for modern researchers of a pedagogical science. Activity of these establishments betrayed to drowsiness will coincide about 40-80th of the last century.

Keywords: agricultural boarding school, children-orphans, labor education.

Одержано 15.10.2010 р., рекомендовано до друку 2.11.2010 р.